

Національна
академія наук України

Інститут
української археології та джерелознавства
імені М.С.Грушевського

МИХАЙЛО ГРУШЕВСЬКИЙ
MYKHAILO HRUSHEVSKY DIGITAL ARCHIVES

Видавництво "Світ"

<http://svit.gov.ua/>

Михайло ГРУШЕВСЬКИЙ

ТВОРИ у 50 томах

Видавничарада:

Борис ПАТОН – голова
Любомир ВІНАР • Іван ДРАЧ • Аркадій ЖУКОВСЬКИЙ
Іван КУРАС • Володимир ЛИТВИН • Олексій ОНИЩЕНКО
Омелян ПРИЦАК • Френк СИСИН • Ярослав ЯЦКІВ

Головна редакційна колегія:

Павло СОХАНЬ – головний редактор
Ярослав ДАШКЕВИЧ – заст. головного редактора
Ігор ГИРИЧ – відповідальний секретар
Геннадій БОРЯК • Віктор БРЕХУНЕНКО • Іван БУТИЧ
Сергій БЛОКІНЬ • Василь ДАНИЛЕНКО • Микола ЖУЛИНСЬКИЙ
Олександр КУЧЕРУК • Олександр МАВРІН • Ігор МЕЛЬНИК
Надія МИРОНЕЦЬ • Юрій МИЦІК • Всеволод НАУЛКО
Руслан ПИРИГ • Валерій СМОЛІЙ • Ольга ТОДІЙЧУК
Василь УЛЬЯНОВСЬКИЙ • Ярослав ФЕДУРУК

Михайло ГРУШЕВСЬКИЙ

Том 8

Серія
ІСТОРИЧНІ СТУДІЇ ТА РОЗВІДКИ
(1906–1916)

МИХАЙЛО ГРУШЕВСЬКИЙ
MYKHAILO HRUSHEVSKY DIGITAL ARCHIVES

ЛЬВІВ
ВИДАВНИЦТВО
«СВІТ»
2007

ББК 63.3 (4 УКР)
Г91

*Випущено на замовлення Державного
комітету телебачення і радіомовлення України
за програмою «Українська книга»*

*Затверджено Вченою радою
Інституту української археографії та джерелознавства
імені М.С.Грушевського НАН України*

Упорядники Мирон КАПРАЛЬ, Андрій ФЕЛОНЮК

Автори коментарів: О.Вінниченко, Л.Войтович,
М.Капраль, Я.Книш, О.Кулчицький,
С.Панькова, Л.Тимошенко, А.Фелонюк

Видавництво "Світ"

<http://svit.gov.ua/>

ISBN 978-966-603-223-5
ISBN 978-966-603-484-0 (т. 8)

- © Інститут української археографії та джерелознавства імені М.С.Грушевського НАН України, 2007
- © Коментарі, автори, 2007
- © Видавництво «Світ», дизайн та художнє оформлення, 2007

РОЗДІЛ І

ІСТОРИЧНІ ДОСЛІДЖЕННЯ

ЩЕ ДО ПОРТРЕТА МАЗЕПИ

Теперішній властитель портрета Мазепи, опублікованого в ХСІІ т. “Записок”, д. Володимир Бутович* надіслав з приводу уміщення його деякі відомості, не безінтересні для оцінення його вартості.

Портрет сей здавна переховується в родині Бутовичів і, як здогадується п. В.Бутович, може походити від генерального осаула Бутовича, записаного в пом’янику Мазепи, перехованім у Переяславі. Між родинними пам’ятками переховувалося сідло Мазепи, насікане золотом і пара таких же пістолетів — їх покрадено недавно, і зісталася тільки золота бляха нагрудна кінська з гербом Мазепи. Портрет Мазепи згадується спеціально в духовищі сина згаданого генерального осаула. Орден і стяжка св. Андрія домальовано на портреті в першій половині ХІХ в., зробив се домородний артист з кріпаків ген[ерала] Рєпніна, і він же замалював досить незручно риси на портреті, що потріскав уже. Надпись, що читається на відворотній стороні портрета, зроблена рукою прадіда теперішнього властителя, що вмер в глибокій старості в 1820-х роках.

В.Бутович задумує зняти пізніші додатки з портрета (звізду і стяжку) і в сій відреставрованій формі передати в один з українських музеїв. (Тепер портрет виставлено в Київському міському музеї). Се, справді, було б дуже добре.

Киевская старина. — К., 1887. — № 2. — С. 370–372; Сапожников Д. Загадочные портреты // Киевская старина. — К., 1884. — № 8. — С. 732–742; А.Л. [Лазаревский А.] Заметки о портретах Мазепы // Киевская старина. — К., 1899. — № 3. — С. 453–462; К портрету гетмана И.С.Мазепы // Киевская старина. — К., 1887. — № 1. — С. 188–191; Каманин И.М. Кто он? О предполагаемом портрете гетмана Мазепы // Чтения Исторического общества Нестора Летописца. — К., 1903. — Т. 17. — № 1. — Отд. 1. — С. 49–50; Мазепа И.С.: портрет // Исторический вестник. — 1909. — № 6. — С. 903; *Lipiński W.* Portret hetmana Mazepę włączony tu przez Akademię mohilańską w Kijowie w r.1708 // Z dziejów Ukrainy. — К., 1912. — S. 635–638; *Мухін М.* Гетьман Іван Мазепа в світовій літературі та мистецтві: причинок до бібліо- та іконографії Мазепи // Книголюб. — Прага, 1932. — Т. 1–2. — С. 3–10; *Січинський В.* Гравюри на честь Мазепи і гравіровані портрети гетьмана // Праці українського наукового інституту. — Варшава, 1938. — Т. 46. — С. 134–161; *Січинський В.* Автентичний портрет гетьмана Мазепи // Україна. — Париж, 1950. — № 3. — С. 192–194; *Оглоблин О.* До проблеми іконографії гетьмана Івана Мазепи // Україна. — Париж, 1952. — № 8; *Pełenska S.* Delacroix's "Mazera" oil painting rediscovered // Harvard Ukrainian Studies. — Harvard, 1983. — Vol. 7. — P. 507–519 (про нововідкриту олійну картину відомого маляра Делакруа "Мазепа"); *Мацьків Т.* Гравюра Мазепи з 1706 р. // Український історик. — Нью-Йорк; Торонто; etc., 1966. — № 1–2. — С. 69–72; 2-е вид.: *Мацьків Т.* Англійський текст Зборівського договору з 1649 р. та інші вибрані статті. — Нью-Йорк; etc., 1993. — С. 65–70; *Мацьків Т.* Ще до гравюри Мазепи у ляйпцизькому журналі "Die Europäische Fama..." 1706 року // ЗНТШ. — Львів, 2002. — Т. ССXLIII. — С. 522–527; Гетьман Іван Мазепа. Погляд крізь століття / Каталог історико-мистецької виставки 21 червня — 24 серпня 2003 р., м.Львів / Укл. В.Недяк. — К., 2003. — С. 12–14, 38–41.

с. 120 ...почати треба від звісного лаврського портрета, виданого свого часу Т.Лебединцевим... — див.: О портретах Мазепи // Киевская старина. — К., 1883. — № 7. — С. 594–596.

...з гравюрами лаврського гравера Щирського... — про його відомі гравюри "Здобуття Кизикермена", "Апофеоз Мазепи" детальніше див.: О портретах Мазепи // Киевская старина. — К., 1883. — № 7. — С. 594–596. Загалом про мистецьку спадщину Івана Щирського писав: *Степовик Д.В.* Іван Щирський: поетичний образ в українській бароковій гравюрі XVII ст. — К., 1988.

Відому панегіричну гравюру на честь Івана Мазепи, яка була створена у 1705 р., виконав Іван Мигура, а не Іван Щирський (остання публікація: Гетьман Іван Мазепа. Погляд крізь століття / Каталог історико-мистецької виставки 21 червня — 24 серпня 2003 р., м.Львів / Укл. В.Недяк. — К., 2003. — С. 41).

с. 121 ...гравюра в книзі Енгля... — див.: *Engel J. Ch.* Die Geschichte der Ukraine und der Kozaken. — Halle, 1796.

Зовсім осібно стоїть варшавська гравюра Норбліна, дуже непевна. Портрет Мазепи в Петербурзькій академії, Нікітіна... — зображення Івана Мазепи на цих портретах визнаються непевними, див.: Гетьман Іван Мазепа. Погляд крізь століття / Каталог історико-мистецької виставки 21 червня — 24 серпня 2003 р., м.Львів / Укл. В.Недяк. — К., 2003. — С. 13–14, 38.

М.К.

Ще до портрета Мазепи

Публікується за виданням: *Грушевський М.* Ще до портрета Мазепи // ЗНТШ. — Львів, 1910. — Т. ХСІV. — Кн. II. — С. 162.

М.Грушевський у цій замітці подав інформацію про новознайдений портрет гетьмана Мазепи, однак у мистецтвознавчій історіографії не утвердилася думка про автентичність цього портрету гетьмана. В останньому каталозі портретів Івана Мазепи подані також інші сумнівні портрети, що приписуються гетьману, див.: Гетьман Іван Мазепа. Погляд крізь століття / Каталог історико-мистецької виставки 21 червня — 24 серпня 2003 р., м. Львів / Укл. В.Недяк. — К., 2003. — С. 13–14.

с. 122 *Теперішній власитель портрета Мазепи, опублікованого в ХСІІ т. “Записок”, д. Володимир Бутович...* — очевидно, згадується про вихідця з відомого козацько-старшинського роду Бутовичів, що у XVIII ст. дав генерального осула та кількох бунчукових товаришів, див.: Енциклопедія українознавства. — Перевидання в Україні. — Львів, 1993. — Т. 1. — С. 199.

М.К.

Шведсько-український союз 1708 р.

Публікується за виданням: *Грушевський М.* Шведсько-український союз 1708 р. // ЗНТШ. — Львів, 1909. — Т. ХСІІ. — Кн. IV. — С. 7–20; 2-е вид. у перекладі польською мовою: *Hruszewski M.* Sojusz Szwedsko-Ukraiński w r. 1708 // *Z dziejów Ukrainy. Księga pamiątkowa ku czci W. Antonowicza, P. Święcickiego i T. Rylskiego / Pod red. W. Lipińskiego.* — Кіюв, 1912. — С. 639–651; 3-е вид.: *Грушевський М.С.* З політичного життя старої України. — К., 1918. — С. 102–116; 4-е вид.: Великий Українець. — К., 1992. — С. 42–56. Автограф зберігається у: ЦДІА України у Львові. — Ф. 401, оп. 1, спр. 41, арк. 187–209.

Ця стаття була написана у ювілейний рік 200-річчя переходу гетьмана Івана Мазепи з українським військом на бік шведського короля Карла XII та роковин Полтавської битви. Вона мала на меті об'єктивно оцінити українсько-шведські відносини в той період, особливо у контексті глорифікації Полтавської битви та особи Петра I в російській історіографії. Ось тільки деякі з російських публікацій, що вийшли у той рік: Полтавська битва / Сб. статей. — СПб, 1909; *Андріанов П.М.* Пётр і Полтава. — СПб, 1909; *Борисов В.Е.* Полтавская битва 1709–27.06.—1909 гг. — СПб, 1909; *Дмитриев Н.* Значение для России императора Петра Великого в связи с Полтавской победой. — Одесса, 1909; *Клячин В.П.* Полтавская битва в связи с Северной войной. — К., 1909; *Лебедев М.В.* Описание Полтавской битвы по поводу её 200-летия. — Б. м., 1909; *Павловский И.Ф.* Битва под Полтавой 27.06.1709 г. и её памятники. — Полтава, 1909.

Про оцінку постаті гетьмана Мазепи в історіографії писав діаспорний історик Т.Мацьків (Гетьман Іван Мазепа в працях М.Грушевського // Український історик. — Нью-Йорк; Торонто, etc., 1984. — № 1–4. — С. 111–122; 2-е вид.: *Мацьків Т.* Англійський текст Зборівського договору з 1649 р. та інші вибрані статті. — Нью-Йорк, 1993. — С. 43–54; 3-е вид.: Іван Мазепа і Москва. — К., 1994. — С. 147–163). На його думку, Грушевський показав, що шведсько-український договір не був особистим вибором Мазепи, а підтримувався всією старшинською верствою, тому про ніяку “зраду” українського і мови не може бути. Основну критику Грушевського зазнає внутрішня соціально-економічна політика гетьмана, спрямована на вдоволення інтересів козацької старшини.

Подібне становище в критиці внутрішньої політики Мазепи займав і вчитель М.Грушевського — Володимир Антонович, який вважав, що гетьман звертав увагу на старшину, не зважаючи на народні бажання, які цілком розходилися з заходами Мазепи (про це детальніше див.: *Грушевський М.* З соціально-економічних концепцій Антоновича // Україна. — К., 1928. — Кн. I. — С. 3–16.).

ЗМІСТ

с. тексту с. ком.

<i>М.КАПРАЛЬ, А.ФЕЛОНЮК. Передреволюційне десятиліття великого історика України (1906—1916)</i>	<i>V</i>	
Розділ I. ІСТОРИЧНІ ДОСЛІДЖЕННЯ	1	
До біографії митрополита Онисифора Дівочки	3	590
З облоги Белза в 1352 р.	7	592
Одна з українських колекцій	8	593
Рожне поле	11	594
Студії з економічної історії України	13	596
Господарство польського магната на Задніпров'ї перед Хмельниччиною	76	602
Байда-Вишневецький в поезії й історії	90	604
Сучасна вірша про неволю Вишневецького	116	606
До портрета Мазепи	120	607
Ще до портрета Мазепи.	122	608
Шведсько-український союз 1708 р.	123	609
Новий хозарський текст про війни Олега	135	610
Український рух на схід. Розселення за московською границею до 1648 р.	140	611
Розділ II. ОГЛЯДИ, РЕЦЕНЗІЙНІ СТАТТІ, ЕНЦИКЛОПЕДИЧНІ ГАСЛА	173	614
Коли сфабрикована грамота Любарта луцької катедри?		
Критична замітка	175	614
Українське наукове товариство в Києві й його наукове видавництво	177	615
Володимир Антонович, основні ідеї його творчості і діяльності	185	616
До питання про розселення в'ятчів. Кілька заміток з приводу новіших праць	192	621
Лопушанський "Святовид"	196	621
Нові конструкції початків слов'янського і українсько-руського життя. Критичні замітки	197	622
Останні випуски праці проф. Жуковича про релігійні відносини XVII в.	217	624
Останні томи "Архива Юго-Западной России"	224	627
Розвиток українських досліджень у XIX столітті і вияви у них основних питань українознавства	229	628
Нові гіпотези з історії староруського права. Критичні замітки з приводу праці К.Л.Геца	266	641
Новіша література по історії В[еликого] кн[язівства] Литовського. Критичний огляд	285	643
Короткий огляд української історії	303	647
Українська справа в її історичному розвитку	312	649
Глинський Михайло Львович	338	651
Гонта	340	654

Запоріжжя і Запорізька Січ (Січа)	342	656
[Виступ на загальних зборах НТШ 30 квітня 1907 р.]	350	657
[Виступ на загальних зборах НТШ 12 травня 1909 р.]	352	658
Розділ III. АРХЕОГРАФІЧНІ ПУБЛІКАЦІЇ ТА ПЕРЕДМОВИ	355	659
Лист Володимирської громади з 1324 р. (Факсиміле листа й печатки)	357	659
Матеріали до історії Коліївщини. IV. Оповідання очевидця про смерть Гонти	361	660
Три листи Волод[имира] Антоновича до Антонія Мйодушевського	364	662
Записка Гендльовіка про банатських запорожців	371	664
До історії Остриянинової еміграції. Постриження вдови Остриянина в Москві	372	664
Історія Хмельниччини, списана Силуяном Мужилівським в лютім 1649 р.	376	665
Матеріали до історії Кирило-Мефодіївського братства. Признання кирило-мефодіївців	387	665
Вступне слово [до т. LXIX “Записок НТШ”]	529	671
Передне слово [до: Свендцький І. Опис рукописів народного дому]	531	671
Передмова [до т. ХСІІ “Записок НТШ”]	533	673
Від комісії [Передмова до т. VIII “Жерел”]	534	674
Від комісії [Передмова до т. ХХІІ “Жерел”]	538	677
Розділ IV. НЕКРОЛОГИ	539	678
Богдан Бучинський. Посмертна згадка	541	678
Пам’яті Никандра Молчановського	543	680
Петро Голубовський. Некролог	550	684
Микола Дашкевич. 1852—† 20.I.1908	553	687
Пам’яті Володимира Антоновича	558	691
Кн[язь] Ян-Тадеуш Любомірський. (Некролог)	560	693
Ф. Леонтович—В. Ключевський—Д. Самоквасов. (Некрологічні замітки)	562	694
В. І. Сергеевич. Посмертна згадка	568	701
Пам’яті Євгена Голубінського	570	702
Пам’яті Якова Шульгина	575	705
Пам’яті Миколи Лисенка. Промова Мих[айла] Грушевського	579	709
Іван Филевич. Некрологічна замітка	584	713
Костянтин Михальчук	587	716
Пам’яті Володимира Лозинського	589	719
КОМЕНТАРІ	590	
СПИСОК ЦИТОВАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ	720	
ПОКАЖЧИК	726	
ПОЯСНЕННЯ СЛІВ	753	

НАУКОВЕ ВИДАННЯ

Грушевський Михайло Сергійович

Твори: У 50 томах

Том 8

Серія “Історичні студії та розвідки (1906—1916)”

Редактор *Л.Веремієнко*
Художнє оформлення *С.Іванов*
Технічний редактор *С.Довба*
Коректори *М.Ломеха, Б.Павлів, О.Тростянчин*

Здано на складання 21.02.2006. Підп. до друку 17.11.2006.
Формат 70x100¹/₁₆. Папір офс. Гарн. Academy. Офс. друк. Умовн. друк. арк. 62,56.
Умовн. фарбовідб. 62,98. Обл.-вид. арк. 55,00. Наклад 5000 прим.
Свідоцтво держ. реєстру: серія ДК № 2980. Вид. № 14. Зам. 432-7.

Державне підприємство “Всеукраїнське спеціалізоване видавництво “Світ”
79008 м. Львів, вул. Галицька, 21
www.dsv-svit.lviv.ua; e-mail: office@dsv-svit.lviv.ua

Друк на ВАТ “Львівська книжкова фабрика “Атлас”
75005 м. Львів, вул. Зелена, 20

Грушевський М.С.

Г 91 Твори: У 50 т. /Редкол.: П.Сохань, Я.Дашкевич, І.Гирич та ін.;
Голов. ред. П.Сохань. — Львів: Світ, 2002 —
Т. 8: Серія “Історичні студії та розвідки (1906—1916)”. — 2007. —
776 с.

ISBN 978-966-603-223-5; 978-966-603-484-0 (т. 8).

Восьмий том зібрання праць М.Грушевського продовжує серію “Історичні студії та розвідки” і охоплює період 1906—1916 рр. У томі вміщені численні історичні статті, огляди, рецензії, археографічні передмови та публікації вченого, некрологи й посмертні згадки про істориків, суспільних діячів — сучасників М.Грушевського.

Видання розраховане для істориків, етнографів, філологів та всіх, хто цікавиться історією України.

ББК 63.3 (4 УКР)

ISBN 978-966-603-223-5

ISBN 978-966-603-484-0 (т. 8)